

Laihian kunta

Täydentävän toimeentulotuen
soveltamisohjeet 1.8.2018 alkaen

Sisällysluettelo

1. TÄYDENTÄVÄ TOIMEENTULOTUKI (menot)	3
1.1. Lapsiin ja perheisiin liittyvät kulut	3
1.1.1. Lasten tarvikkeet	3
1.1.2. Lasten harrastusmenot.....	4
1.1.3. Lasten tapaamisesta aiheutuneet kulut	4
1.2. Asumiseen liittyvät kulut	4
1.2.1. Kodinirtaimisto ja -koneet	4
1.2.2. Muut asumiskustannukset	5
1.3. Erityisistä tarpeista aiheutuvat vaatehankinnat (esim. romanivaatetus)	5
1.4. Muut erityisestä tarpeesta tai olosuhteesta johtuvat menot	5
1.5. Edunvalvojan palkkio	6
1.6. Velat.....	6
1.7. Hautauskustannukset	6
2. OPISKELIJAT	7
2.1. Ensisijaiset opintoetuudet	7
2.1.1. Opintolainan nostaminen	8
2.2. Tilanteita, joissa ensisijaista etuutta ei makseta	8
2.2.1. Luottohäiriömerkintä	8
2.3. Opiskelukulut.....	8
2.3.1. Oppikirjat, opiskelumateriaalit yms.	8
3. YRITTÄJÄT	9
4. ASEVELVOLLISET JA SIVIILIPALVELUSTA SUORITTAVAT.....	9
5. VANGIT	9
6. ULKOMAALAISET JA MAAHANMUUTTAJAT	10
6.1. Kotikunta, oleskelulupa ja asumisperusteinen sosiaaliturva	10
6.2. Ulkomaalaiset ja maahanmuuttajat/Toimeentulo turvattu muulla tavalla	11
6.2.1. EU-/ETA-kansalaiset.....	11
6.2.2. EU/ETA-alueen ulkopuolelta ns. kolmannen maan kansalaiset	11
6.2.3. Turisti	11
6.2.4. Oleskelu Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa	11
6.2.5. Ihmiskaupan uhrin.....	11
6.2.6. Kansainvälisen suojelun saaneet henkilöt.....	12
6.3. Alkukartoitus ja kotoutumissuunnitelma	12

6.4.	Muut kotoutumisen tukemisesta aiheutuvat kulut.....	12
7.	EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI	13
8.	PALVELUSUUNNITELMA	13
9.	TOIMEENTULOTUEN SUHDE LASTENSUOJELUUN.....	14
9.1.	Lastensuojelun tarkoitus ja ennaltaehkäisevä lastensuojelu	14
9.2.	Toimeentulon ja asumisen turvaaminen.....	14
9.3.	Jälkihuolto.....	14
9.4.	Yksityisesti sijoitettu lapsi.....	14
10.	KÄSITEMÄÄRITTELYJÄ.....	15

1. TÄYDENTÄVÄ TOIMEENTULOTUKI (menot)

Toimeentulotuesta annetun lain 7 c §:n mukaan otetaan täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä huomioon tarpeellisen suuruisina erityismenot, joita ovat:

- 1) muut kuin 7 b §:ssä tarkoitetut asumisesta aiheutuvat menot; sekä
- 2) henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita.

Täydentävän toimeentulotuen tarve on arvioitava asiakaskohtaisesti. Täydentävässä toimeentulotuessa ei ole suljettu pois mitään menolajia, jos menot harkitaan asiakkaalle tarpeellisiksi. Toimeentulotukilaki ei aseta ylärajaa täydentävänä tukena myönnettävälle määrälle, vaan arvio tehdään tapauskohtaisen harkinnan mukaan.

1.1. Lapsiin ja perheisiin liittyvät kulut

1.1.1. Lasten tarvikkeet

Eryteisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvana menona voidaan ottaa huomioon esimerkiksi lastentarvikkeista kuten lastenvaunuista sekä suuremmista kodin hankinnoista aiheutuvat menot. Etenkin pitkään toimeentulotuen asiakkaina olleilla kotitalouksilla on vaikeuksia selvittää mainituista menoista. Asiakaskohtaisen harkinnan perusteella on arvioitava, onko hankinta tarpeellinen ja voidaanko asiakkaalta edellyttää säästämistä.

Eryteisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvana menona lasten tarvikkeista huomioidaan:

- yhdistelmävaunut, enintään 200 €
- sisarus-/kaksosvaunut, enintään 250 €
- mikäli yhdistelmävaunuja ei ole myönnetty, rattaisiin enintään 50 €
- pinnasänky + patja, enintään 85 €
- lapsen sänky + patja, enintään 150 €
- syöttötuoli, enintään 30 €
- lastenistuin polkupyörään, enintään 40 €
- lastenistuin autoon, enintään 80 €
- suksipaketti, enintään 100 €, mikäli koulusta ei voi lainata
- luistimet + kypärä, enintään 40 €, mikäli koulusta ei voi lainata

Tukea myönnettäessä on kiinnitettävä huomiota aikaisempiin varusteisiin, mahdollisesti aikaisemmin myönnettyyn toimeentulotukeen ja todelliseen tarpeeseen. Myös perheen kokonaistilanne on otettava huomioon. Tarvikkeet edellytetään ensisijaisesti hankittavan käytettyinä (ei patjat). Lastenhoitoon liittyvät tarvikkeet myönnetään täydentävänä toimeentulotukena. Materiaalin hankinta todistetaan luotettavalla tavalla. Lastenvaunuja ja muita tarvikkeita kierrätetään perheen sisällä.

Pienten lasten tarvikkeisiin voidaan myöntää toimeentulotukea ennen lapsen syntymää, esimerkiksi äitiysrahakauden alettua.

1.1.2. Lasten harrastusmenot

Lasten harrastusmenot sisältyvät pääsääntöisesti lasten perusosalla katettaviin menoihin.

Täydentävää toimeentulotukea voidaan myöntää lapsen osallisuuden edistämiseksi ohjattuun harrastusmenoon kun on kyseessä toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkuus tai pitkäaikainen harrastus on vaarassa päättyä perheen taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Toimeentulotuella tuetaan pääsääntöisesti enintään yhtä harrastusta/lapsi enintään 200 €/lukukausi tai 400 €/vuosi (kausi-, jäsen- ja toimintamaksut, välttämättömät varustus). Mikäli sopivaa harrastusta ei löydy voidaan perustellusti tukea kalliimpaakin toimintaa. Erillisiä harrastusmenoja myönnetään pääsääntöisesti vasta esikouluikäisille.

Polkupyörä

Lapsen polkupyörään voidaan myöntää toimeentulotukena enintään 120 € + kypärään 20 €. Täydentävää toimeentulotukea lasten polkupyörään myönnetään vain kun nykyinen polkupyörä on jäänyt liian pieneksi eikä perheessä ole muita käyttökelpoisia polkupyöriä. Aikuiselle henkilölle voidaan myöntää toimeentulotukea pyörään, jos henkilö on töissä tai koulutuksessa ja tarvitsee pyörän näihin matkoihin.

1.1.3. Lasten tapaamisesta aiheutuneet kulut

Mikäli lähivanhemmalle aiheutuu matkustuskuluja mahdollistaessaan lapsen ja etävanhemman tapaamisen, korvataan lähivanhemmalle matkakulut halvimman matkustustavan mukaan.

Mikäli lapsen tapaaminen kestää pidempään kuin vahvistettussa sopimuksessa lukee, voidaan ylimeneviltä päiviltä maksaa tapaavalle vanhemmalle ruokaraha. Tapaamisen kesto täytyy todistaa luotettavalla tavalla.

1.2. Asumiseen liittyvät kulut

Perustoimeentulotuen lisäksi on mahdollista myöntää täydentävää toimeentulotukea asumisesta aiheutuviin kustannuksiin. Täydentävää toimeentulotukea myönnetään toimeentulotuesta annetun lain 7 c §:n mukaisesti muihin kuin 7 b §:ssä tarkoitettuihin välttämättömiin asumisesta aiheutuviin menoihin. Vuokratakuu voidaan myöntää harkinnan mukaan. Tämä edellyttää, että päätös perustoimeentulotuesta on olemassa. Takuuvuokra peritään takaisin toimeentulolain 23 §:n mukaisesti. Ilmoitus takaisinperinnästä lähetetään vuokraisännälle.

1.2.1. Kodinirtaimisto ja -koneet

Myönnettäessä täydentävää toimeentulotukea esimerkiksi joihinkin kodinhankintoihin, on perusteltua ottaa huomioon pitkäaikainen toimeentulotuen varassa eläminen. Täydentävä toimeentulotuki myönnetään ostokuittia tai maksusitoumusta vastaan.

Velat ja lyhennykset voivat olla tässä kohdassa tarkoitettuja menoja, kun ne kohdistuvat hankintoihin, joihin voidaan erityisestä syystä myöntää toimeentulotukea takautuvasti (STM:n opas 2013:5, s. 119).

Täydentävää toimeentulotukea voidaan myöntää kertaluontoisesti pääsääntöisesti välttämättömiin kodin hankintoihin seuraavasti:

Välttämätön kodin irtaimisto

- lasten tarvikkeet, katso kohta 5.1.4.
- sänky + patja enintään 180 €/henkilö

- vuodevaatteet enintään 50 €/henkilö (sis. pyyhkeet + tákki ja tyynty)
- ruokapöytä + tuolit perheen koosta riippuen enintään 100 €/1-2 henkilöä, lapsiperhe enintään 200 €
- edellä mainitut hankinnat kuitenkin yhteensä enintään 400 €/henkilö, 600 €/2 henkilöä ja 800 €/lapsiperhe (2-4 lasta)

Ensisijaisesti tukea myönnetään käytettyihin kalusteisiin (ei patja eikä vuodevaatteet).

- pyykinpesukone enintään 350 € , ensisijaisesti lapsiperheille
- pölynimuri enintään 60 €.

Pesukoneeseen myönnetään toimeentulotukea ensisijaisesti lapsiperheille, sairaille tai vammaisille henkilöille. Pesukoneeseen myöntämisessä tulee huomioida se, onko asuintalossa kohtuulliset pyykinpesumahdollisuudet. Pesukoneeseen on mahdollista myöntää toimeentulotukea myös lapsettomalle ruokakunnalle. Tällöin tuki myönnetään pääsääntöisesti pesukoneen hankintaan, enintään 200 €. Pesukoneeseen myönnetty toimeentulotuki sisältää kotiinkuljetuksen ja asennuksen.

Mikäli vammaispalvelu myöntää tukea kodinkoneen hankintaan (50 %) on hankintaa mahdollista tukea täydentävällä toimentulotuella.

1.2.2. Muut asumiskustannukset

Terveysviranomaisen lausunto esitetään tilanteissa, joissa asunnon homevaurion tai vastaavan terveyshaitan vuoksi joudutaan asumaan muualla kuin omassa asunnossa. Aukkaan tulee selvittää vuokranantajalta, onko hänellä velvollisuus maksaa vuokraa asumiskelvottomasta asunnosta. Pakolliset asumiskustannukset otetaan huomioon niin kauan kuin ruokakunnan on välttämätöntä asua poissa omasta asunnostaan.

Digisovitin, televisio, tietokone ja matkapuhelin eivät ole henkilön toimeentulon ja itsenäisen selviytymisen kannalta välttämätön meno.

Toimeentulotuen piiriin ei sisälly velvollisuutta järjestää irtaimiston varastointia. Kustannuksiin voidaan myöntää tukea, mikäli siihen on erityinen peruste ja varastointiaika on kohtuullinen. Tällainen peruste voi olla esimerkiksi asunnosta häätö, vankilatuomio tai laitoshoido. Pääsääntöisesti käytetään kaupungin omaa varastoa. Kirjallinen sopimus on aina tehtävä.

Pääsääntöisesti päällekkäisiä vuokria ei huomioida toimeentulotuessa.

1.3. Erityisistä tarpeista aiheutuvat vaatehankinnat (esim. romanivaatetus)

Vaatemenot sisältyvät perusosaan, eikä niihin pääsääntöisesti myönnetä erikseen toimeentulotukea. Mikäli henkilöllä on sellaisia erityisiä vaatekuluja, jotka eivät kuulu perusosalla katettaviin menoihin, ne voidaan huomioida menona täydentävän toimeentulotuen laskelmassa. Hakijan tulee esittää erityisistä tarpeista ja haettavista kuluista selvitys ja kustannusarvio ja tarvittaessa viranomaisen lausunto.

Romaniniaiselle, joka tosiasiallisesti käyttää romaninaisen hametta päivittäin, myönnetään korkeintaan 500 € kahden vuoden välein täydentävänä toimeentulotukena. Toimeentulotuen myöntäminen edellyttää toimeentulotuen pitkäaikais- tai toistuvaisasiakkuutta.

1.4. Muut erityisestä tarpeesta tai olosuhteesta johtuvat menot

Virkistystoiminnan menot sisältyvät perusosaan (toimeentulotukilaki 7 a §). Virkistysmenoihin on mahdollista myöntää täydentävää toimeentulotukea, mikäli siihen on erityinen tarve tai olosuhde (toimeentulotukilaki 7

c §). Vaihtoehtoisesti voidaan myöntää matkakulut sukulaisten luo. Virkistysmenoihin voidaan myöntää täydentävää toimeentulotukea korkeintaan kerran vuodessa.

Leirikuluissa voidaan tukea pääsääntöisesti pitkäaikais- ja toistuvaisasiakkaita. Jos katsotaan perustelluksi myöntää toimeentulotukea leiritoimintaan, niin voidaan ottaa huomioon myös leirin omavastuu- ja matkakulut. Täydentävää toimeentulotukea voidaan myöntää myös aikuisille tuettuihin leireihin. (Esimerkiksi seurakunnan, Pelastakaa lapset ry:n ja vastaavien järjestämät leirit).

Peruskouluun liittyviä kustannuksia voidaan myöntää täydentävänä toimeentulotukena (esimerkiksi luokkaretki, leirikoulu, liikuntatuntien välineet, erilaiset tapahtumat, koulukuvat). Jokaisella oppilaalla tulee olla mahdollisuus osallistua koulun opetussuunnitelman ja siihen perustuvan vuotuisen suunnitelman mukaiseen toimintaan maksutta. Rippikoulusta aiheutuvia kustannuksia ei pääsääntöisesti myönnetä toimeentulotukena mutta sitä on mahdollista anoa.

1.5. Edunvalvojan palkkio

Edunvalvojan palkkio huomioidaan menona täydentävässä toimeentulotuessa. Se tulee ottaa huomioon sinä kuukautena, jolloin se erääntyy maksettavaksi. Näin tulee toimia niissäkin tapauksissa, joissa asiakas asioi vain silloin kun edunvalvontapalkkio erääntyy.

1.6. Velat

Pääsääntöisesti velkojen maksamista ei pidetä toimeentulotuessa huomioon otettavana menona. Henkilön edellytetään ensisijaisesti turvaavan toimeentulonsa. Täydentävässä toimeentulotuessa ei kuitenkaan ole suljettu pois mitään menolajia, jos menot harkitaan asiakkaalle tarpeellisiksi.

Ratkaisevaa on se, onko henkilöllä määräämisvaltaa velan maksussa.

Toimeentulotukeen nähden velkajärjestely nähdään eräänlaisena ensisijaisena toimeentulon turvaamismuotona. Velkajärjestely toteutetaan siten, että velalliselle jää varoja maksaa välttämättömät menonsa omista tuloistaan. Velkajärjestelyssä olevan asiakkaan tulee toimeentulotukea hakiessaan esittää velkajärjestelypäätös ja maksuvaralaskelma. Jos velallisen maksukyky heikkenee maksuohjelman aikana, hänellä on mahdollisuus lykätä maksun suorittamista tietyin edellytyksin. Jos kysymyksessä ei ole tilapäinen maksukyky heikentyminen, velallinen tulee ohjata neuvottelemaan velkojensa kanssa maksuerien pienentämisestä tai ohjata talous- ja velkaneuvontaan käräjäoikeudelta haettavaa maksuohjelman muuttamista varten. Toimeentulotuella voidaan joissakin tapauksissa turvata se, että velallinen kykenee noudattamaan vahvistettua maksuohjelmaa maksukykynsä tilapäisestä heikkenemisestä tai olosuhteidensa muuttumisesta huolimatta. Toimeentulotukipäätöstä tehtäessä on otettava huomioon se, että velkajärjestelyn vahvistettu maksuvara ei ole hakijan tai perheen toimeentuloon käytettävissä olevaa tuloa.

Vuokravelkoja ei pidetä asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuina juoksevina asumismenoina. Täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää erillisen harkinnan mukaan maksamattomiin vuokriin ja maksamattomaan sähkömaksuun. Täydentävää toimeentulotukea ei voida pitää pitkäaikaisena ratkaisuna menoihin, joita Kela ei huomioi perustoimeentulotuen piirissä, esim. asumis- ja sähkökustannuksiin, joita Kela pitää kohtuuttomina.

1.7. Hautauskustannukset

Hautausavustusta anotaan suoraan kunnalta ja voidaan myöntää täydentävänä toimeentulotukena. Hautausmenojen yhteydessä otetaan huomioon kuolinpesän varat sekä lesken tulot ja varat (STM:n opas

2013:4 s. 122). Hautausavustusta haettaessa tulee esittää kuolinpesän perukirja, hautaustoimiston lasku sekä seurakunnan lasku erittelyineen.

Vainajan mahdollisia sairaala-, vuokra- ym. velkoja ei myönnetä toimeentulotukena. Mikäli pesä on varaton, jäävät laskut velkojien tappioksi. Tilien saldot otetaan huomioon kuolinpäivän mukaan. Pesänhoitaja voi hakea poistoa tai maksualennusta mahdollisiin sairaalalaskuihin perukirjan perusteella.

Hautausavustusta myönnetään siten, että seurakuntayhtymän tai muun uskonnollisen/aatteellisen yhteisön välttämättömien todellisten kulujen **lisäksi** hautauksesta, hautajaisista, hautakivestä ja lehti-ilmoituksista aiheutuvat kulut saavat olla enintään 1500 €, kuitenkin enintään todelliset kulut. Mikäli vainaja haudataan toiselle paikkakunnalle, huomioidaan toisen paikkakunnan seurakuntayhtymän lasku. Kuljetuskustannuksia toiselle paikkakunnalle ei huomioida. Ulkomailla syntyneitä hautauskustannuksia ei huomioida.

Pitkäaikaisasiakkaalle voidaan myöntää toimeentulotukea lähiomaisen hautajaisiin osallistumiseen.

Lähiomaiseksi luetaan puoliso, lapset, lapsenlapset, sisarukset, vanhemmat ja isovanhemmat.

Välttämättömät hautajaiskustannukset:

- Kukkalaite enintään 30 €
- Vaatetuskustannukset aikuisille, enintään 50 €/henkilö
- Matkakulut edullisimman matkustustavan mukaan Suomen rajojen sisäpuolella

Mikäli vainajalla ei ole omaisia tai muuta pesänselvittäjää tulee sosiaalityöntekijän/sosiaaliohjaajan saatuaan tiedon kuolemasta olla yhteydessä paikalliseen oikeusaputoimistoon. Käräjäoikeudelle on tehtävä vapaamuotoinen hakemus toimitsijamiehen määräämisestä. Käytännön tehtävistä kuten esimerkiksi testamenttien etsimisestä ja perukirjan teettämisestä vastaa tällöin pesänselvittäjä/*toimitsijamies*. Sosiaaliviranomaisen tehtäväksi jää taloudellisen avun myöntäminen hautauskustannuksiin. Mikäli pesässä on varallisuutta, tekee oikeusaputoimisto ilmoituksen asiasta Valtiokonttorille vainajan perinnön suorittamiseksi valtiolle. Vainajan kuljetukset sekä hautaukseen liittyvät järjestelyt ovat hautaustoimiston ja seurakunnan vastuulla.

2. OPISKELIJAT

Katso STM:n opas 2013:5, sivut 21-30

2.1. Ensisijaiset opintoetuedet

Opiskelijan ensisijainen toimeentulojärjestelmä on opintotuki (aikuiskoulutustuki, opintoraha, yleinen asumistuki ja opintolaina), joka on tarkoitettu kattamaan opiskeluaikaiset opinto- ja toimeentulokustannukset. Myös valtion takaaman lainan muodossa suoritettava tuki on ensisijainen toimeentulotukeen nähden. Lisäksi Kela voi maksaa koulumatkatukea ammatillisessa oppilaitoksessa ja lukiossa opiskeleville.

Ellei opiskelija ole hakenut tai nostanut ensisijaista etuuttaan opintolainaa, voidaan hakemus evätä viitaten henkilön velvollisuuteen kykynsä mukaan pitää huolta omasta elämästään. (Toimeentulotukilaki 2 § 2 mom.).

Opiskelu on päätoimista silloin, kun opiskelijalla on oikeus opintotukeen. Lukion aikuislinjalla suoritettavia lukio-opintoja ei katsota päätoimisiksi. Toimeentulotukea hakeva 17–64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana TE-toimistoon, ellei hän opiskele päätoimisesti.

Yksityistä koulutusta, johon ei voi saada opintotukea tai muuta ensisijaista etuutta ei pääsääntöisesti tueta. Koulutuksen maksut eivät ole toimeentulotuessa hyväksyttäviä menoja, ellei tähän ole erityisiä syitä. Hakija ohjataan hakeutumaan koulutukseen, joka on opintotuen piirissä tai rahoittamaan opintonsa muulla tavalla kuin toimeentulotuella.

2.1.1. Opintolainan nostaminen

Lähtökohtaisesti kaikilta opiskelijoilta edellytetään opintolainan nostamista.

Vanhempiensa luona asuvat täysi-ikäiset ammattiopintoja suorittavat sekä itsenäisesti asuvat lukiolaiset ja ammattiopintoja suorittavat opiskelijat veloitetaan nostamaan opintolaina iästä riippumatta, ellei erityisiä sosiaalisia tai muita syitä olla nostamatta lainaa esitetä.

Opintolainan ottamista ei edellytetä:

- alle 18-vuotiailta vanhempiensa kanssa asuvilta toisen asteen opiskelijoilta
- lastensuojelulain tarkoittamassa jälkihuollossa olevilta nuorilta
- vanhempiensa kanssa asuvilta lukiolaisilta, mikäli vanhemmat ovat toimeentulotuen asiakkaita
- henkilöiltä, jotka opiskelevat sellaisessa koulutuksessa, joka antaa valmiuksia jatko-opintoihin, mutta ei paranna opiskelijan työmarkkinavalmiuksia tai valmista ammattiin (esimerkiksi maahanmuuttajanuorille suunnattu kielitaitoa ja opiskelunvalmiuksia parantava koulutus)
- alle 25-vuotiailta kotoutumisajan jälkeen opiskelevilta (palvelusuunnitelman perusteella harkinnanvaraisesti)
- 10-luokkalaisilta ja aikuisten peruslinjalaisilta (palvelusuunnitelman perusteella)

2.2. Tilanteita, joissa ensisijaista etuutta ei makseta

2.2.1. Luottohäiriömerkintä

Opintolainan valtiontakausta ei myönnetä opiskelijalle, jolla on luottotietorekisteriin merkitty maksuhäiriö. Opintolainan saamisen estävä maksuhäiriömerkintä voi olla myös vapaaehtoinen henkilön itsensä ilmoittama oma luottokielto. Merkintä estää opintolainan saannin, ellei opiskelija esitä Kelalle todistusta siitä, että merkintä on ollut vapaaehtoinen. Omaehtoinen luottotietomerkintä on voimassa kerrallaan kaksi vuotta. Maksuhäiriön poistamisen mahdollisuuksia voidaan arvioida ensisijaisten etuuksien saamiseksi.

2.3. Opiskelukulut

2.3.1. Oppikirjat, opiskelumateriaalit yms.

Perusopetuksen jälkeisessä koulutuksessa tutkintoon johtava opetus on maksutonta. Tämä kattaa maksuttoman opetuksen lukiossa, ammatillisessa koulutuksessa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa. Maksuttomuus ei kuitenkaan kata esimerkiksi oppikirjoja ja matkoja.

Täydentävästä toimeentulotuessa voidaan huomioida seuraavia kustannuksia:

- ylioppilaskunnan jäsenmaksu
- ylioppilastutkintomaksu, (perusmaksu ja koekohtainen maksu)
- välttämättömät oppikirjat lukioon. Toimeentulotukea myönnetään ensisijaisesti käytettyihin kirjoihin maksusitoumuksena tai kuittia vastaan. Hankittavista kirjoista tulee olla oppilaitoksen todistus.
- välttämättömät oppimateriaalit, kuten henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitetut työvälineet (esimerkiksi kokkiopiskelijan pakolliset hankinnat) ja muut tarvikkeet, jotka koulutuksen päätyttyä jäävät opiskelijalle (esimerkiksi kädentaito-työt)
- välttämättömät viranomaismaksut (esimerkiksi tulityökortti ja hygieniapassi)
- tietokone lukio-opintoihin (enintään 350 €, myönnetään kerran)
- omaisuus koulumatkoista

Lukioliiton maksuja ei huomioida.

Pääsykoemaksuissa tuetaan lukuvuoden aikana enintään kolmeen pääsykokeeseen osallistumista Suomessa. Menoiksi voidaan lisäksi huomioida matkakustannukset halvimman matkustustavan mukaan sekä pakolliset majoituskustannukset, mikäli henkilö ei pysty järjestämään majoitusta muulla tavoin.

Ylioppilasjuhliin tai ammatillisesta oppilaitoksesta valmistumiseen voidaan myöntää täydentävänä toimeentulotukena enintään 200 € (vaatteet, lakki enintään 100 € ja juhlatarjoilu enintään 100 €), vain perheelle/nuorelle, joka on saanut säännöllisesti toimeentulotukea. Pääsääntöisesti tukea ei myönnetä muihin koulunkäyntiin liittyviin juhliin, esim. 9. luokkalaisten itsenäisyyspäivävastaanottoon ja vanhojen tansseihin.

3. YRITTÄJÄT

Katso (STM:n opas 2013:5 s. 30-32)

Yrittäjä on täydentävän toimeentulotuen hakijana samanarvoisessa asemassa kuin muut täydentävän toimeentulotuen hakijat. Toimeentulotuki on viimesijainen sosiaaliturvaetus myös yrittäjien kohdalla. Tästä johtuen myös yrittäjällä on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan.

4. ASEVELVOLLISET JA SIVIILIPALVELUSTA SUORITTAVAT

Asevelvollisen ja siviilipalvelusta suorittavan ensisijaiset toimeentulojärjestelmät kattavat laajasti henkilön ja hänen perheensä toimeentulon palvelusaikana. Asevelvollisen ja siviilipalvelusta suorittavan toimeentulo on turvattu eikä toimeentulotukilain 2 §:ssä tarkoitettua tarvetta ja siten myöskään 2 §:n mukaista oikeutta yleensä toimeentulotukeen synny.

5. VANGIT

Katso (STM:n opas 2013:5 s. 34-38)

Vankeuslain ja Tutkintavankeuslain mukainen ylläpito on vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä. Suljetussa vankilassa vankila huolehtii vankien päivittäisestä perusylläpidosta, johon kuuluu asumisen lisäksi mm. vaatetuksen, ruokailun sekä asianmukaisen terveyden- ja sairaanhoidon järjestäminen. Avolaitokseen

määrätyn on käytettävä omia vaatteitaan. Vanki voi joutua toimeentulotuen tarpeeseen, johon hänellä on oikeus samoin kuin muilla tuen tarpeessa olevilla.

Varastointi tulee järjestää ensisijaisesti omatoimisesti.

Toimeentulotukena ei pääsääntöisesti myönnetä vankila-ajan vaatekuluja.

Vangin luvallisesta poistumisesta aiheutuviin matkakuluihin ei myönnetä toimeentulotukea. Lapsi-perhettä voidaan tukea välttämättömissä tapaamisista aiheutuvissa kustannuksissa.

Täydentävän toimeentulotuen järjestämisvastuu ei siirry vankilan sijaintikunnalle. Järjestämisvastuu on sillä kunnalla, joka on ollut vakituinen asuinkunta ja oleskelukunta ennen vankilaan menoa. Jos ulkomaalaisella tutkintavangilla ei ole kotikuntaa taikka pysyvää asuinkuntaa Suomessa, tutkintavankilan sijaintikunnan tulee järjestää tarvittava täydentävä toimeentulotuki.

Rikosseuraamuslaitoksen kustantamista menoista voi tarkistaa ajankohtaista tietoa internet-sivustolta www.rikosseuraamus.fi.

Valvotussa koevapaudessa oleviin vankeihin ei sovelleta vankien ohjeistusta.

6. ULKOMAALAISET JA MAAHANMUUTTAJAT

Katso (STM:n opas 2013:5 s. 52-59 ja 166-180)

6.1. Kotikunta, oleskelulupa ja asumisperusteinen sosiaaliturva

Ulkomaalaisen tai maahanmuuttajan Suomessa oleskelun luonteella on merkitystä kun kyseessä on toimeentulotukioikeus. Lupaviranomaisen myöntämän oleskeluluvan edellytyksenä on pääsääntöisesti toimeentulon turvaaminen ansiotyöllä, yritystoiminnalla tai muilla tuloilla ja varoilla. Maahanmuuttajan oleskeluluvan ollessa määräaikainen (A- tai B-tunnus) tai kun EU/ETA-kansalainen on oleskellut yhtäjaksoisesti Suomessa alle viisi vuotta, hänen tulisi pääsääntöisesti tulla toimeen omilla tuloillaan ja varoillaan. Vain joissakin tietyissä tilanteissa oleskeluluvan saamiseksi ulkomaalaiselta tai maahanmuuttajalta ei edellytetä turvattua toimeentuloa. Tietyissä tapauksissa, esim. lomautuksen, sairausloman jne. yhteydessä, voidaan toimeentulotukea myöntää tilapäisesti.

Täydentävän toimeentulotuen hakemuksen edellytyksenä on, että Kela on tehnyt päätöksen perustoimeentulotuesta.

On myös mahdollista, että esimerkiksi puolisoista toisen katsotaan oleskelevan Suomessa vakituisesti ja toisen tilapäisesti. On aina syytä tarkistaa kaikkien perheenjäsenien oleskelulupaoikeudet. Mikäli toisella puolisoilla on oikeus asumisperusteiseen sosiaaliturvaan, se voi vaikuttaa toisen puolison oikeuteen saada toimeentulotukea. (STM:n opas sivu 55–57).

Kansalaisuushakemusta sekä tästä aiheutuvia kustannuksia ei yleensä hyväksytä täydentävässä toimeentulotuessa huomioitavina menoina.

6.2. Ulkomaalaiset ja maahanmuuttajat/Toimeentulo turvattu muulla tavalla

Ulkomaalaislakiin sisältyy lähtökohtaisesti turvatun, muuhun kuin toimeentulotukeen perustuvan toimeentulon vaatimus sekä EU/ETA-kansalaisia että EU/ETA-alueen ulkopuolelta ns. kolmannen maan kansalaisia koskien. (UlkomaalaisL § 11 mom. 3).

(STM:n opas 2013:5 s. 133-136)

6.2.1. EU-/ETA-kansalaiset

EU/ETA-kansalainen voi oleskella Suomessa yli kolmen kuukauden ajan, jos hänellä on itseään ja perheenjäseniään varten riittävät varat ja tarvittaessa sairausvakuutus niin, että he eivät turvautumalla toistuvasti toimeentulotukeen tai muulla vastaavalla tavalla muodostu rasitteeksi Suomen sosiaalihuoltojärjestelmälle.

EU/ETA-kansalaisella, joka on oleskellut Suomessa laillisesti ja yhtäjaksoisesti viisi vuotta, on oikeus pysyvään oleskeluun. (UlkomaalaisL § 161 f). Oleskelulupakortissa on P-tunnus. Henkilöllä on silloin oikeus asumisperusteiseen sosiaaliturvaan ja toimeentulotukihakemus käsitellään normaalien perusteiden mukaan.

6.2.2. EU/ETA-alueen ulkopuolelta ns. kolmannen maan kansalaiset

Kolmannen maan kansalaisen oleskeluluvan edellytyksenä on, että henkilön toimeentulo on turvattu niin, että hän ei joudu toimeentulotuen tarpeeseen. Jatkoluvan päättäjällä on oikeus saada tietää, onko kyseiselle henkilölle myönnetty toimeentulotukea, koska jatkuva turvautuminen toimeentulotukeen voi olla este jatkoluvan saamiselle.

6.2.3. Turisti

Katso (STM:n opas 2013:5 s. 133-136)

Turistilla tarkoitetaan ulkomaalaista, joka saapuu Suomeen oleskellakseen täällä lyhyen ajan (enintään 3 kuukautta) matkailu- tai muussa vastaavassa tarkoituksessa. Toimeentulotuen myöntäminen tulee kysymykseen vasta viimesijaisesti, jos välttämätöntä avun tarvetta ei voida millään muulla keinoin hoitaa, esimerkiksi pyytämällä apua oman maan suurlähetystöstä tai siirtämällä rahaa kotimaastaan. Toimeentulotuki rajoittuu vain kotimatkakustannuksiin sekä niihin ruokailu- ja muihin välttämättömiin kustannuksiin, jotka syntyvät ennen kuin turisti kohtuudella ennättää palata asuinmaahansa.

6.2.4. Oleskelu Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa

Jos ulkomaalainen oleskelee Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa, hänen maassa oleskeluaan ei lähtökohtaisesti voida pitää toimeentulotukilaisissa tarkoitettulla tavalla vakituisena. Näissä tapauksissa voidaan pääsääntöisesti edellyttää, että ulkomaalainen hankkiutuu mahdollisimman pikaisesti asuinmaahansa, jolloin mahdollinen toimeentulotuki rajoittuu välttämättömiin matka- ja muihin kustannuksiin. Ensisijaisesti edellytetään kuitenkin, että ulkomaalainen auttaa itse itseään esimerkiksi niillä keinoilla, joita turistien edellytetään käyttävän. (Katso STM:n opas)

6.2.5. Ihmiskaupan uhrit

Suomessa Joutsenon vastaanottokeskuksessa toimii ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Joutsenon vastaanottokeskuksen johtaja päättää henkilön ottamisesta auttamisjärjestelmään ja poistamisesta järjestelmästä. Ihmiskaupan uhrit voivat olla hyvin erilaisissa tilanteissa ja erilaisilla oleskeluvilla Suomessa. He voivat myös olla Suomen kansalaisia tai maassa ilman laillista oleskelulupaa. Auttamisjärjestelmään

ottaminen ei takaa oleskelulupaa. Lupaviranomainen voi myöntää ihmiskaupan uhrille tilapäisen (B-tunnus) oleskeluluvan, jos se on perusteltua ihmiskaupan esitutkinnan tai tuomioistuin käsittelyn vuoksi, mutta henkilö voi myös olla täällä esimerkiksi työluvalla.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta § 33 määrittelee, minkälaisia palveluja voidaan järjestää ihmiskaupan uhrille. Palvelut ja tukitoimet voivat olla mm. neuvontaa, kriisiapua, sosiaali- ja terveyspalveluja, tulkki- ja käännöspalveluja, majoitus tai asuminen, vastaanottoraha tai toimeentulotuki ja muu huolenpito sekä turvallisen paluun tukeminen.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakas, jolla on kotikunta, on oikeutettu yllä mainittuihin palveluihin kotikunnaltaan niin kauan kuin hän on auttamisjärjestelmässä. Joutsenon vastaanottokeskus on vastuussa palveluista, jos henkilöllä ei ole kotikuntaa. Poistamispäätöksen jälkeen henkilöllä ei ole enää oikeutta toimeentulotukeen yllä mainitut pykälän perusteella, vaan mahdollinen oikeus toimeentulotukeen riippuu oleskeluluvan luonteesta.

6.2.6. Kansainvälisen suojelun saaneet henkilöt

Kansainvälisen suojelun saaneella henkilöllä on Suomessa asuvana oikeus toimeentulotukeen samoin edellytyksin kuin muillakin kunnan asukkailla.

6.3. Alkukartoitus ja kotoutumissuunnitelma

Maahanmuuttajalla on oikeus saada maahanmuuton alkuvaiheessa perustietoa suomalaisesta yhteiskunnasta; ohjaus ja neuvonta, alkukartoitus ja tarvittaessa kotoutumissuunnitelma. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010).

Sosiaalityöntekijä ja/tai TE-toimisto tekevät alkukartoituksen ja kotoutumissuunnitelman niille maahanmuuttajille, jotka ovat työnhakijoina TE-toimistossa. Sosiaalityöntekijät laativat alkukartoitukset ja kotoutumissuunnitelmat asiakkailleen, jotka eivät ole työnhakijoina TE-toimistossa, ja joiden toimeentulon lähde on muu kuin tilapäisesti toimeentulotuki. TE-toimisto tai kunta voi lisäksi käynnistää alkukartoituksen sitä pyytäneelle muulle maahanmuuttajalle. Alkukartoitus käynnistetään kahden kuukauden kuluessa asiakkuuden alkamisesta tai pyyntöajankohdasta. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010 § 10).

Alkukartoituksen perusteella käynnistetään tarvittaessa kotoutumissuunnitelman laatiminen viimeistään kahden kuukauden kuluttua siitä, kun maahanmuuttajalle on tehty alkukartoitus.

6.4. Muut kotoutumisen tukemisesta aiheutuvat kulut

Kotoutumissuunnitelmassa sovitusta tai muutoin kotoutumista edistävästä toimenpiteistä aiheutuvat välttämättömät kustannukset myönnetään toimeentulotukena, mikäli muut toimeentulotuen edellytykset täyttyvät. Näitä voivat olla esimerkiksi tutkinnon rinnastamisesta/tunnustamisesta aiheutuvat kustannukset, kielen ja ammatin opiskelusta aiheutuvat välttämättömät opiskelukustannukset (pääsääntöisesti 1 sanakirja/perhe, opiskelu- ja tehtäväkirjat). Lisäksi lasten kotoutumista tukevan ohjatun harrastustoiminnan välttämättömät kulut huomioidaan menona, mikäli toimeentulotuen muut edellytykset täyttyvät. (Yksi harrastus/lapsi).

Alle 25-vuotiaille nuorille, jotka opiskelevat aikuisten peruskouluopinnoissa kotoutumisajan jälkeen, myönnetään toimeentulotukea opintojen aikana, koska he eivät voi saada opintotukea tai työmarkkinatukea opiskeluunsa. Arvioitaessa kotoutumiseen liittyvän tuen tarvetta on huomioitava, että kotoutuminen on yksilöllistä eikä kokoutumisen kesto ole sidoksissa pakolaisista maksettaviin korvauksiin.

7. EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea. Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan käyttää tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sosiaalityön välineenä.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa:

- tuen saajan aktivointia ja työllistymistä tukeviin toimenpiteisiin
- asumisen turvaamiseksi
- ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi
- kriisitilanteissa (esimerkiksi vakava sairaus, avioero yms.)
- lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi
- muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan käyttää myös sellaisiin tapauksiin, joissa varsinainen toimeentulotuen myöntäminen ei pääsääntöisesti tule kysymykseen. Riittävän varhaisella ja suunnitelmallisella käytöllä voidaan parantaa asiakkaan edellytyksiä itse kohentaa sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan. Myöntämistilanteissa tulee harkita sitä, miten sosiaalista suoriutumiskykyä tuetaan niin, että myönteiset vaikutukset olisivat kestäviä.

Ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen perustuu yksilökohtaiseen harkintaan. Pääsääntöisesti ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen edellyttää myös asiakassuunnitelman laatimista yhdessä asiakkaan kanssa, paitsi kiireellisissä tapauksissa. Päätös voi myös perustua toisen viranomaisen tekemään suunnitelmaan (esimerkiksi lastensuojelun asiakassuunnitelmaan). Ennaltaehkäisevää toimeentulotukea ei peritä takaisin.

8. PALVELUSUUNNITELMA

Sosiaalihuollon asiakaslain mukaan sosiaalihuollon asiakkaalle on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Tärkeä tavoite on saada asiakas ja työntekijä sitoutumaan yhteiseen prosessiin. Suunnitelman tarkoitus on edistää sitä, että asiakkaan toivomukset ja mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet, omat voimavarat, sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa häntä itseään koskevassa asiassa otettaisiin entistä paremmin huomioon. Asiakkaalla on myös oikeus saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista.

Suunnitelman vastuuhenkilönä toimii sosiaalityöntekijä. Suunnitelma voidaan myös laatia yhteistyössä esimerkiksi TE-keskuksen, lastensuojelun, A-neuvolan, vammaispalvelun tai muun yhteistyökumppanin kanssa asiakkaan tilanteesta riippuen.

Suunnitelma laaditaan erityisesti seuraaville asiakasryhmille: pitkäaikaisesti toimeentulotuen asiakkaana olevat, nuoret asiakkaat ja sellaiset henkilöt joilla on vaikeita ja monisyisiä elämänhallinnan ongelmia. (STM:n opas 2013:4, s. 86).

Mikäli suunnitelmassa on otettu kantaa taloudelliseen avustamiseen, se sitoo toimeentulotuen käsittelyä. Perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava suunnitelma (Toimeentulotukilaki 10 § 2 mom.).

9. TOIMEENTULOTUEN SUHDE LASTENSUOJELUUN

9.1. Lastensuojelun tarkoitus ja ennaltaehkäisevä lastensuojelu

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen elämään ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulain tavoitteena on, että lapsen ja hänen perheensä avun ja tuen tarpeeseen voitaisiin vastata mahdollisimman varhain ja sellaisena, että se mahdollisuuksien mukaan ehkäisisi tai vähentäisi ongelmien pahenemisen ja raskaampien sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tarpeen.

Koko kunnan palvelujärjestelmä, toimeentulotuki mukaan lukien, on osa ehkäisevää lastensuojelua. Ehkäisevällä lastensuojelulla edistetään lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Ehkäisevää lastensuojelua toteutetaan esimerkiksi tarttumalla asioihin ja ongelmiin mahdollisimman varhain sekä ottaen huomioon lapsen etu kaikissa tilanteissa.

9.2. Toimeentulon ja asumisen turvaaminen

Kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisoloihin tai asunnon puuttumisesta tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen kuntoutumiselle, kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeenmukainen asunto. Riittävä taloudellinen tuki ja asuminen on järjestettävä myös jälkihuollon piirissä olevalle lapselle tai nuorelle, jos hänen kuntoutumisensa sitä edellyttää. (Lastensuojelulaki 35 §).

Lastensuojelulain 35 §:ssä tarkoitetut oikeudet toimeentulotukeen ovat subjektiivisia oikeuksia, joihin lastensuojelun asiakkaana olevilla on oikeus silloin, kun säännöksessä tarkoitetut edellytykset täyttyvät. Tällöin päätöksentekijä ei ole sidottu toimeentulotukilain mukaisiin säännöksiin toimeentulotuen määrästä, vaan perheen ongelmiin on puututtava järjestämällä riittävää tukea ja apua. (Toimeentulotukiopas 2013:5, s 48).

Lastensuojelulain 36 §:n mukaan lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalihuollon palvelut on järjestettävä sen mukaan kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on arvioinut niiden tarpeen lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelmassa. Lastensuojelun asiakassuunnitelman tarkoituksena on kokonaisvaltaisesti arvioida lapsen ja hänen perheensä tilanne sekä turvata riittävän pitkäjänteinen tuki lapsen edun mukaisesti. Pelkästään se, että palvelutarvetta ei ole vielä ehditty merkitä asiakassuunnitelmaan ei vapauta velvollisuudesta järjestää palveluja esimerkiksi kiireellisessä tilanteessa.

9.3. Jälkihuolto

Jälkihuollossa olevien nuorten toimeentulotuki käsitellään jälkihuoltosuunnitelman mukaisesti.

Tapauskohtaisesti lastensuojelu harkitsee, asioiko nuori oleskelupaikkakuntansa sosiaalitoimessa vai jälkihuollosta vastaavassa kunnassa.

9.4. Yksityisesti sijoitettu lapsi

Vanhemman sijasta tai ohella lapsen huoltajaksi määrätty henkilö tai kasvattivanhempi ei ole velvollinen elättämään hoidossaan olevaa lasta. Yksityisesti sijoitetulle lapselle tehdään oma toimeentulotukilaskelma, jossa huomioidaan lapsen käytettävissä olevat tulot (kuten elatusapu tai -tuki, perhe-eläke ja lapsilisät tms.). Lapsen huoltajan ja hänen perheensä tulot eivät vaikuta lapselle myönnettävän toimeentulotuen määrään.

Oheishuoltajan laskelmaan otetaan huomioon kaikki asumismenot sekä koko asumistuki. Oheishuoltajalla ei käytetä yksinhuoltajan normia.

Yksityisesti sijoitetun lapsen osalta elatusvelvollisuus säilyy lapsen vanhemmilla. Lapselle maksettava toimeentulotuki voidaan periä takaisin vanhemmilta, mikäli vanhemmat ovat tahallaan laiminlyöneet elatusvelvollisuutensa.

10. KÄSITEMÄÄRITTELYJÄ

- **Toimeentulotuen pitkäaikaisasiakas:** Vähintään vuoden (12 kk) kestänyt yhtäjaksoinen asiakkuus hakemuskuukautta edeltävänä aikana (hakija on saanut toimeentulotukea).
- **Toimeentulotuen toistuvaisasiakas:** Vähintään kuuden kuukauden (6 kk) asiakkuus hakemuskuukautta edeltävän vuoden sisällä (hakija on saanut toimeentulotukea)
- **Pienituloisuus:** Hakijaruokakunta on ollut hakemuskuukautta edeltävänä aikana vähintään vuoden (12 kk) Kelan minimietuuksilla (esimerkiksi työmarkkinatuki, lasten kotihoidontuki) tai muilla pienillä tuloilla ilman oikeutta toimeentulotukeen, mutta kuukausittainen tuloylijäämä on ollut vähäinen perheen kokoon nähden.
- **Uusi asiakas:** Asiakas määritellään uudeksi asiakkaaksi/asiakkuudeksi, mikäli asiointia ei ole kuluvana vuonna eikä sitä edeltäneenä kalenterivuotena.